

DEBRECENI EGYETEM

Felsőoktatási Kutató
és Fejlesztő Központ

UNIVERSITY OF DEBRECEN

Center for Higher Education
Research and Development

Felsőoktatási együttműködések a „Partium” térségében

Készítette:

Pusztai Gabriella, Kozma Tamás

Közreműködött:

Fekete Ilona Dóra doktorjelölt, Fináncz Judit doktorjelölt és
Keller Magdolna doktorjelölt

2008

Tartalom

Bevezetés	3
A „Partium” térség	3
Iskolarendszerek	4
Intézmények együttműködése	6
Intézmények kapcsolathálózata	7
Együttműködés a munka világával.....	12
Hallgatói mobilitás	12
Mobilitás és doktori képzés.....	15
Összegzés.....	15
Mellékletek	17
Hivatkozott irodalom.....	19

Bevezetés

Tanulmányunkban a Magyarország, Ukrajna és Románia határai mentén fekvő észak-tiszántúli térség felsőoktatási intézményeiben végzett kutatásaink eredményeit elemezzük a regionális együttműködések intézményi és individuális szintjeire koncentrálva. Az ezredfordulón bekövetkező társadalmi változások hatására új intézmények alakultak a térségben, másrészt a működő felsőoktatási intézmények kiterjesztették funkcióikat. A relatíve fiatal korösszetételű és a korábbi hiányos intézményhálózat miatt iskolázottság szempontjából hátrányos helyzetű régió népessége részéről erős társadalmi igény mutatkozott erre. Mindez a felsőoktatás gyors kiterjedését eredményezte. E térség endogén fejlődésének fő forrása lehet a kutatási és technológiai fejlesztés, valamint az itt élők humán és társadalmi tőkéjének regionális összefogásban történő fejlesztése, amelyet elsősorban az egyetemi tudásközpontok koordinálásával lehet működtetni (Rófi 2006). Vita folyik arról, hogy a felsőoktatásban való részvétel továbbra is a társadalmi-gazdasági átalakulás katalizátora marad (Trow 1974), vagy a felsőoktatás további bővülésének munkapiaci, finanszírozási és demográfiai okokból szükséges gátat vetni (Apple 2001, Polónyi-Timár 2001, Polónyi 2004). Ezzel szemben a felsőoktatás expanziójáról szóló statisztikai kutatások újabb eredményeire utalunk. Jonasson (2004) például néhány észak-európai ország felsőoktatási expanziójának logisztikus görbéjén ábrázolta a folyamat várható folytatódását, illetve az oktatáspolitikák időleges beavatkozásának hatásait. A makrostatisztikai elemzések mellett – amelyek a hosszú távú trendek kikerülhetetlenségére mutatnak rá – az intézmény alapú elemzések azt mutatják, hogy számos helyi-területi közösség politikai aktivitásának változatlan terepe volt és maradt a felsőoktatás az 1990-es évtizedben (Kozma-Rébay 2004).

A „Partium” térség

A vizsgált terület egy olyan történeti, földrajzi egység, amely a Kárpát-medence utóbbi félévezredes történelme folyamán kiterjedését és politikai tartalmát változtatta ugyan, de látens szellemi-kulturális egysége számos társadalmi jelenségben kitapintható, noha mára Magyarország, Románia és Ukrajna osztozik rajta (1. melléklet). E területnek napjainkig meghatározó vonása a rendkívüli etnikai gazdagság, s a gazdasági hátrányok ellenére az etnikumok igen sikeres és hagyományosan konfliktusmentes együttélése jellemző. A nyugati kereszténység és az ortodoxia határára fekvő vidék felekezeti sokszínűsége is kivételes. Ezzel együtt jár a lakosság hagyományos felekezeti toleranciája, amelynek jelképei a települések központjában gyakran egymás mellé épített templomok is. Nem véletlenül, hiszen ez a terület éppen az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott, amikor Európában először (1568) törvénybe iktatták négy bevett vallás szabad gyakorlásának jogát. Az ellenreformációt követően Erdély mellett itt maradt a legerősebb, de továbbra sem kizárólagos a reformáció, s ennek következménye pl. a felekezeti heterogám házasságok nagyobb aránya (Flóra et al. 1998, Kozma & Pusztai 2006).

A térség korábban egy oktatásökológiai egységet is alkotott, amelyet jól körülrajzolnak a debreceni Református Kollégium partikuláit ábrázoló térképek (Nagy 1933).

A 21. század elején három ország területén fekvő vizsgálati térség (Magyarország két északkeleti megyéje, Kárpátalja kompakt magyarságú járásai és a Partium három megyéje¹) társadalmának mai helyzetét főként az határozza meg, hogy a trianoni döntés következtében a korábban egységes terület egymástól elzárt, s ezért a fejlődés fő sodrából kimaradó részekre szakadt, melynek hatására a határ mindkét oldalán elhelyezkedő területekre az ún. kettős periféria-helyzet jellemző (Baranyi 2004). A jól művelhető területei révén komoly mezőgazdasági, valamint a különböző szerepű tájegységeket összekötő útvonalai miatt kereskedelmi jelentőséggel bíró terület a huszadik században perifériára szorult. Kárpátalja a Szovjetunióban a legtávolibb, délnyugati határcsücsöknek számított, aminek megszerzése csak katonai jelentőségű volt, Románia nyugati határán részben a főváros és a nemzeti jellegű ipari vidékek messzesége, részben pedig a magyar lakosok arányának nagyságából eredő, negatív diszkriminációra épülő nemzetiségi politika okozta az új területek szisztematikus elhanyagolását. A Magyarországon maradt kicsiny terület viszont az elcsatolás drámai következményeivel szembesült: a térség hagyományos ipari, gazdasági és kulturális központjai (Nagyvárad, Munkács) és az azokat összekötő vasútvonalak a határokon túlra kerültek, s így egyfajta torzóként kiszakadt a működést, fejlődést ösztönző gazdasági-társadalmi vérkeringésből, s különböző gazdasági és politikai okok miatt a magyar állam is évtizedekig elhanyagolta (Kozma & Pusztai 2006).

A vizsgálati terület három különböző országhoz tartozó része gazdasági fejlettségi mutatók, az iskolarendszerbeli esélyek, a szociális biztonság mértéke és a politikai kultúra tekintetében jelentősen elszakadt egymástól. Ez a többletényező szintkülönbség magyarázza a régióban igen jelentős mértékű migrációt, amelynek jó része első lépcsőben oktatási javak elérése érdekében történik. Ez a terület az Európai Unió határvidéke is, a három ország egyike 2004-ben, a másik 2007-ben csatlakozott, a harmadikat még a felkészülő országok között sem említik.

A térségben kimutathatók a regionális összetartozás tradicionális és modern jegyeit is. A tradicionális összetartozást a különböző térségekben élők nyelvi-felekezeti hasonlóságai hordozzák (pl. protestáns magyarság). Ezekre a hasonlóságokra továbbiak rakódnak rá (pl. közös érték- és normarendszer, közös médiahasználat, közös történeti tudat stb.). Ez az összetartozás még a jelenlegi államhatárok előtről származik. Sokáig a magánszférában hagyományozódott át (Kozma 2002), azonban a modern összetartozást a különböző térségekben élők gazdasági (közlekedési, fogyasztási stb.) tevékenységei alakítják. A modern összetartozást a testvértelepülések, az eurorégiók (pl. a Bihar-Bihor) keretében folyó együttműködés és a tematikus szövetségek (pl. Városok-Falvak Szövetsége) testesíti meg. Az együttműködések négyötöde oktatási- és kulturális alapokon nyugszik (Czimre 2005, 2006).

Iskolarendszerek²

Romániában az 1990-es fordulat utáni liberális alkotmány jelentős lépést ígért a kisebbségi jogok, az anyanyelven való tanulás tekintetében, s az 1999-ben elfogadott új

1 A vizsgálati területhez Magyarországon Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Romániában Bihar és Szatmár megye és Ukrajnában a beregszászi, nagyszőlősi, munkácsi és ungvári járás tartozik.

2 A vizsgálati terület iskolarendszereit több korábbi tanulmányunkban is elemeztük, melyekből egyes részleteket szövegszerűen is felhasználtunk (Kozma-Pusztai 2006, Pusztai 2008).

oktatási törvény a felsőoktatásban is biztosította az anyanyelven való tanulás jogát, de önálló állami magyar egyetem máig nem jött létre. A másfélmillió erdélyi magyarság a legnagyobb székelyföldi tömb után legjelentősebb mértékben az északnyugati határmenti megyékben koncentrálódik. A közoktatásban kilenc évig kötelező részt venni. Az általános iskola befejezése után a középfokú oktatásba az ún. képességvizsga eredményei alapján lehet bekerülni, s a felsőoktatás felé vezető képzésben háromféle iskolatípus: elméleti líceum, ún. vokacionalista líceum (szakiskola) és technológiai líceum közül lehet választani. A szakképzés reformjának eredményeképpen az érettségi után két-hároméves szakképzésben technikai végzettség szerezhető. A szakmai képzésből kilépők bizonytalan munkapiaci helyzete is hozzájárul ahhoz, hogy igen nagy az érdeklődés a félévelőfokú, felsőfokú képzés iránt. A felsőoktatásban egyetemi vagy főiskolai képzésben vehetnek részt a hallgatók. A domináns típus az általában négyéves (műszaki és orvosképzésben öt- vagy hatéves) képzési idejű egyetem. Két-hároméves főiskolai szakot ott lehet indítani, ahol a szakot egyetemi szinten már akkreditálták. A hallgatók ún. licens vizsga után továbbtanulhatnak az egy-kétéves magiszteri képzésben.

A partiumi népesség alacsony felsőoktatási részvételi arányszámaival tér el a romániai átlagtól, amíg országosan a fiatalok 14%-a tanul tovább felsőfokon, addig a Partiumban az adott korcsoportnak mindössze 5%-a, pedig az itteni végzős középiskolások négyötöde szeretne érettségi után továbbtanulni, vagy munka mellett tanulmányokat folytatni. A továbbtanulási tervvel rendelkezők kétharmada egyetemre, egyötöde pedig nem egyetemi harmadfokú képzésbe kíván bejutni (Lázár et al. 2003). A térségben erre a Babes-Bolyai Egyetem Szatmárnémetiben működő kihelyezett főiskolai karain és a Partiumi Keresztény Egyetemen van lehetőség. A PKE egyetemi és főiskolai képzést is folytat.

A kárpátaljai és a partiumi oktatásügyet három jelentős folyamat hatásai érték az elmúlt évtizedben. Az egyik a posztkommunista országokban mindenütt tapasztalható törekvés, hogy szervezeti és tartalmi vonatkozásban felszámolják a pártállamiság nyomait az iskolarendszerben, a másik a jelentős létszámú magyar kisebbség aktivitása, amelyet a saját tannyelvű oktatási intézményrendszer kiépítéséért fejt ki, a harmadik pedig az oktatás iránti egyre növekvő társadalmi igények nyomása. Az ezek által meghatározott erőterben formálódtak a kilencvenes évtized és napjaink eseményei is, s ennek legjelentősebb mérföldkövei a tanítási nyelv, az iskolaalapítás és -fenntartás pluralizmusa, a decentralizáció, az anyanyelven oktató intézmények egyre teljesebb vertikumban való kiépülése, a szakképzés átalakulása és a félévelőfokú (ISCED 4) szint kiépülése.

A határmenti sávban többen, jórészt falvakban élő kárpátaljai magyarság oktatási rendszere jelentős lépésekben bővült az utóbbi években. Az ISCED 1-3 fokozatú oktatást nyújtó általános háromfokozatú, magyar vagy vegyes tannyelvű ún. középiskolák hálózata igen sűrű. Ennek a sajátos iskolatípusnak három képzési szakasza van: elemi, alap és felső fokozat. A felsőfokú tanulmányokat tervező kárpátaljai tanulók a 3-4 éves ISCED 1. szint után ISCED 2 és 3 szinten látogathatják az általános középiskola második (5 éves) és harmadik (2 éves) fokozatát. Emellett dönthetnek úgy is, hogy a kifejezetten továbbtanulásra felkészítő nyolcosztályos gimnáziumban vagy az általános középiskola második szakasza után hároméves líceumban tanulnak tovább. A második szakasz végén vizsgával kell megszerezni az általános iskolai végzettséget. E vizsga után választhatnak a fiatalok szakközépiskolákat is, ahonnan érettségi után szintén bejuthatnak a felsőoktatásba. Ilyen intézmények az óvónő- és tanítóképzők. A technikumok általános és középiskola után is elkezdhetők, s így átnyúlnak az ISCED 4 szintre. A tanulóikat magyar nyelven folytatni kívánó fiatalok 38 tizenegy osztályos középiskolában, 1 nyolcosztályos gimnáziumban és 8 líceumban szerezhetnek érettségit (Orosz 2000, Gaboda & Orosz). Az iskolaköteles kor a teljes középiskolai végzettség megszerzéséig tart. Az oktatási intézmények fenntartása az alapítót terheli, tehát csak az állami intézményeket finanszírozzák költségvetési forrásból.

Mivel Ukrajnában a felsőfokú intézmények az akkreditálás menetétől függően négy típusba sorolhatók, az oktatási rendszer ezen szintje jelentősen eltér az Európában elterjedt típusoktól, s az innen származó diplomák értelmezése nehézkes. A régebben működő középfokú szakképzést a felsőfok alsó fokozatának minősítették, így ide tartoznak a technikumok és az érettségit is adó szakiskolák. Az ISCED 4 fokozatú felsőoktatási intézményekben ezer főnél kevesebb hallgató tanul magyar nyelven. A felsőoktatás ISCED 5 fokozatához tartozó hat intézményben mintegy nyolcszáz magyar nemzetiségű hallgató tanul. Kárpátalján a végzős középiskolások bő kétharmada tervez továbbtanulást, s ezek majd háromnegyede elsősorban egyetemre készül (Beregszászi et al. 2001). Kárpátalján az Ungvári Állami Egyetemen, a munkácsi főiskola magyar tagozatain és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán van lehetőség magyar nyelvű felsőfokú tanulmányok folytatására. Egy 2000-ben végzett vizsgálat szerint a végzős középiskolások sorrendben legtöbben az ELTE-re (23%), majd az UNE-re (17%), a DE-re (16,5%) és a KMTF-re (16,2%) jelentkezének (Beregszászi et al. 2001), de a korcsoportnak csak 11%-a végez felsőfokú tanulmányokat (Csernicskó & Soós 2002). A KMTF-en a hallgatók többsége magasabb szintű specialista, a többiek pedig alacsonyabb szintű baccalaureátus végzettséget szereznek.

Mind a kárpátaljai, mind a partiumi magyarság esetében az utóbbi évtizedben az értelmiségi elit arra törekedett, hogy kiépítse az anyanyelvi tannyelvű oktatási intézményhálózatot, de szakoktatás, felsőfokú oktatás terén az intézményhálózat biztosította lehetőségek elmaradnak a társadalmi igényektől. A két terület oktatásügyének közös vonása, hogy a nemzeti kisebbség oktatási intézményrendszere a bővülés ellenére sem tudott lépést tartani az oktatás iránt jelentkező rohamosan bővülő társadalmi igényekkel. A magyar oktatási rendszer sajátossága mindkét területen, hogy már középfokon sem áll rendelkezésre a szakképzést és elméleti képzést együttesen kínáló magyar tannyelvű intézmények hálózata, s ez a hiány félfelsőfokon, az ún. ISCED 4 szinten csak erősödik (Kozma & Pusztai 2006).

Intézmények együttműködése

A felsőoktatási együttműködés kialakulása kétarcú folyamat, amelynek a személyes kapcsolatháló és intézményi összekapcsolódás egyformán alapja lehet. Akár egyik, akár másik irányból kezd el egy ilyen új struktúra szerveződni, az egyes szintek kapcsolatrendszerének egymásra épülése, a kapcsolatok bővülése, specializálódása, folyamatossága jelzi az élő együttműködést. A térség felsőoktatási intézményei között kialakulóban van egy felsőoktatási tér, az ACRU a Tisza-Kárpát Eurorégió egyetemeinek szövetsége (The Association of the Carpathian Region Universities). Az ACRU Szlovákia, Lengyelország, Magyarország, Ukrajna, Románia és Szerbia bizonyos felsőoktatási intézményeinek nemzetközi egyesületét, szövetsége, melyet 1994-ben alapítottak Szlovákiában NGO-ként – akkor még csupán hat intézmény részvételével (2. melléklet). Ezek az egyetemek és főiskolák akkor öt különböző országot képviseltek, és közös célként az egész világra kiterjedő együttműködési hálózat kiépítését tűzték ki – elsősorban az akadémiai, tudományos és kulturális kooperáción keresztül, melynek kiváló alapot szolgáltathat a több évszázados közös történelmi és kulturális múlt. Ennek megfelelően az egyesület céljának tekinti a társadalmi, oktatási és technológiai fejlődés elősegítését a szomszédos országok, közösségek és régiók között, továbbá a tolerancia, az egymás megértésére tett erőfeszítések is központi szerepet játszanak. A résztvevő országok elismerik az egyetemek kötelelességeit és kötelezettségeit a szabadság, igazságosság, emberi méltóság, valamint szolidaritás előmozdítása tekintetében, melyet oktatáson, kutatáson és a közjóért végzett szolgálatokon keresztül lehet elérni (Fekete 2008).

Az ACRU felsőoktatási intézményeinek története szoros kapcsolatban áll a régió történelmével, hiszen a nemzetek, népek, vallások és kultúrák egymásra hatása erőteljesen jellemzi az adott területet, mely igen markánsan alakította annak felsőoktatási szerkezetét is. Ez a felsőoktatási hálózat azt tűzte ki céljául, hogy az együttműködő egyetemek, főiskolák e régió problémáira keresnek megoldást. Ennek támogatására multilaterálissá, multinacionálissá építik vagy kibővítik az együttműködést, s ennek hatékonyabb és közvetlenebb formáit, az informális kapcsolathálókat erősítik.

1995 óta négy munkacsoporttal működik, melyek közül az első hallgatói, oktatói és kutatói csereprogramokat kínál; a második közös kutatási projektek kivitelezésével, szervezésével foglalkozik; a harmadik a nem kormányzati szervekkel, külső intézményekkel és önkormányzatokkal való munkát készíti elő; míg a negyedik (melynek koordinátora a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár - Gyűjteményépítési és Szakreferensi Osztályának főigazgató-helyettese) a felsőoktatási intézmények információs rendszerével és könyvtáraival foglalkozik.

A tagországok felsőoktatási intézményeinek hallgatói részére az ACRU hallgatói mobilitási programokat biztosít, melyeknek többek között részét képezi a tandíj kölcsönös elengedése, enyhítése, tárgyak beszámítása, szállás, valamint ingyenesen biztosított nyelvtanfolyamok a fogadó ország részéről. Az oktatók és kutatók, de még az adminisztrátorok számára is közös nyelvi, kulturális és technikai programokat, kutatásokat szerveznek – mindezt a jobb és gyümölcsözőbb együttműködés érdekében. Az alapító országok felsőoktatási intézményein kívül bármelyik egyetem, főiskola jelentkezhet tagnak az Elnökségnél; a pályázat elfogadásáról az ACRU éves konferenciáján döntenek a tagok, kétharmados többség szükségeltetik. Az intézmény profilja és a karok tudományterülete nem kötött – az oktatás, kutatás és tudás mindenféle szintjét és területét magába kívánja foglalni a közösen kivitelezett projektek sikere érdekében. Az egyesület 24 taggal rendelkezik Szlovákia, Lengyelország, Ukrajna, Románia, Magyarország, Szerbia, az USA és Nagy-Britannia egyetemeinek részvételével, továbbá több európai és észak-amerikai intézet és oktatási centrum segíti együttműködő partnerként.

A térség felsőoktatási intézményeinek egységei között számos kutatási és oktatási kapcsolat létezik, amelyek egyes esetekben határozott futamidejű projektek megvalósítását, máskor folyamatos kutatási együttműködést tesznek lehetővé. A kapcsolatok nem formálisak, hanem olyan életteli és dinamikus mezőt hoznak létre, hogy felsőoktatási az intézmények vezetői sem rendelkeznek naprakész adatbázissal róluk. Jelen dolgozat témája szempontjából is fontos megemlítenünk két kutatóintézetet, amelyek nem csupán élő együttműködéseként működnek a régió több országának felsőoktatási intézményeiben működő kutatócsoportok között, hanem e kapcsolatrendszerek kutatását tartják egyik kiemelt céljuknak is. Az egyik a Jean Monnet Alapítvány által támogatott Eurorégiós Kutatások Intézete (IERS), ami a Debreceni Egyetem és a Nagyvárad Állami Egyetem társadalomföldrajzi kutatóbázisát fogja össze. A másik a Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ (CHERD), aminek keretében a Debreceni Egyetem több Intézete mellett a Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kara, az Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kara, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a Babes-Bolyai Tudományegyetem Pszichológiai és Neveléstudományi Karának Szatmárnémetibe kihelyezett tagozata valamint a Partiumi Keresztény Egyetem társadalomkutató műhelye dolgoznak együtt.

Intézmények kapcsolathálózata

Az ún. bolognai folyamat nemcsak a képzési szerkezet átalakítását, hanem többek között az Európai Felsőoktatási Tér kialakításának szándékát is magában foglalja. A létrejövő új helyzet a felsőoktatásban az egyes intézményeket arra kényszeríti, hogy a regionális és/vagy a nemzetközi együttműködés új mintáit alakítsák ki, azért, hogy fennmaradásuk az európai oktatási szinten biztosított legyen. A társadalmi tőkét felsőoktatási intézmények és oktató-kutatók network-jeként értelmezve megfigyelhető, hogy a kelet-közép európai régióban ezen hálózatok hogyan tudtak alkalmazkodni az új feltételekhez, az egyetemek és főiskolák között kitapintható „harc” a presztízsért és hallgatókért miképpen jelenik meg az intézmények szintjén.

Egy korábbi elemzés az együttműködésnek a hazai felsőoktatásban megjelenő új mintáit vizsgálta, s arra keresett választ, hogy a felsőoktatáspolitikai mező aktorai körében milyen markáns véleménykülönbségek tapinthatók ki az intézményi és az oktatói-kutatói kapcsolathálókat tekintetében (Fekete 2008). A hazai egyetemek és főiskolák között létrejött szövetségek bizonyítják, hogy ezen felsőoktatási intézmények, néhány kivételtől eltekintve, még nem realizálták teljesen, hogy immár nem egymás ellen folyik a küzdelem, hanem sokkal inkább a térségben lévő más országok egyetemei jelenthetik az elsődleges veszélyt a hallgatók „elszívása” tekintetében. Ennek az intézményi, legfeljebb regionális vagy országos befelé fordulásnak a hátterében a rövidtávú anyagi alapú szemléletet, erőforrások szűkösségével való küszködést látjuk. A kapcsolatok alapjául szolgáló határokon átívelő bizalom, az európai közjó és szolidaritás felőli megközelítés főként a public szektorban hiányzik a téma interpretációjából. Némileg eltérő fejlődési irányt és jellegzetességeket mutatnak az egyházi fenntartású felsőoktatási intézmények az együttműködés új mintáit nézve. Ez nem meglepő, hiszen esetükben az elsődleges összekötő kapocs a vallásos világnézet, mely nemcsak a bizalom és a szolidaritás elvei, hanem a vallási szervezetek mentén kiépülő network-ök segítségével katalizálja a további hálózatokba való bekapcsolódást.

A régió öt felsőoktatási intézményének (a Debreceni Egyetem „DE”, a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola „KFRTKF”, a Nyíregyházi Főiskola „NyF”, a Partiumi Keresztény Egyetem „PKE”, valamint a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola „KMF”) külkapcsolatait vizsgáló kutatás a hallgatói, oktatói, illetve kutatói együttműködések térbeli és szakmai orientációit vette górcső alá. Határokon átnyúló felsőoktatási térről ugyanis akkor beszélhetünk, ha létrejön a kutatók, oktatók és hallgatók nemzetközi közössége, a felsőoktatási intézmények a nemzetközi kapcsolati hálója³. Értelmezésünk szerint regionális felsőoktatási térről pedig abban az esetben lehet szó, ha a vizsgált felsőoktatási intézmények kutatóműhelyei –mint a tudás, a szakértelem és a műveltség egyedi megjelenési szinterei–a régió problémáira keresnek megoldást. Ennek előfeltétele a felsőoktatás szereplőinek informális kapcsolathálózata, amely a formális, bilaterális vagy multilaterális, multinacionális együttműködésekbe életet lehet.

A vizsgálat során az öt fentebb említett felsőoktatási intézmény külkapcsolataiból SPSS adatbázist hoztunk létre. Az adatbázis az intézmények számon tartott külső kapcsolatait tartalmazta. A kutatás közben világossá vált, hogy a valós kapcsolatok a hivatalosan nyilvántartottnál jóval kiterjedtebbek, ezért a kutatás következő fázisában a nem vagy csak részben formalizált kapcsolatrendszer feltárására teszünk majd kísérletet. Az adatbázis tehát jelenleg nem mondható teljesnek, azonban a főbb jellegzetességek és mintázatok már így is határozottan kirajzolódnak. Az adatok elemzése előtt azt feltételeztük, hogy a különböző karakterű felsőoktatási intézmények az együttműködési hálózatok más és más szintjét fogják fontosnak tartani – így a több karú, nagy múltú egyetemekenél elsősorban több nemzetközi kutatói és akadémiai network-ökhöz való csatlakozás domborodik majd ki; a főiskolák pedig inkább a lokálisabb együttműködések fontosságát mutatják hazai és regionális szinten. Az

³ A felsőoktatási intézmények kapcsolatrendszerével kapcsolatos megállapításainkat Fekete Ilona Dóra doktorjelölt disszertációjának első eredményeire alapoztuk.

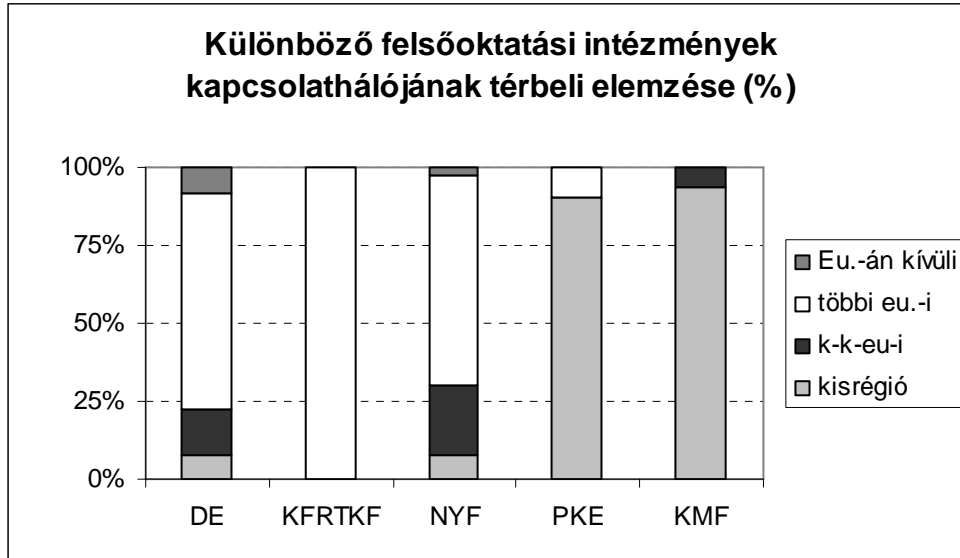
adatok összevetése után (1. ábra) azt tapasztaltuk, hogy valóban a több oktatóval, szakok szélesebb skálájával rendelkező DE és NYF vonultatta fel a nemzetközi kapcsolatháló legváltozatosabb palettáját. Ez a két felsőoktatási intézmény, valószínűleg elhelyezkedése miatt is, jelentős közép-kelet-európai kapcsolathálóval rendelkezik, ami a másik kettőnél hiányzik. Speciális esetet képez a KFRTKF, ahol az egyházi fenntartású felsőoktatási intézményekhez hasonlóan az együttműködés gerincét az egyházi, felekezeti vonalon kialakuló networkök adják, melyek pedig elsősorban Nyugat-Európa felé nyitottak.

Az állami fenntartású felsőoktatási intézményeknél eltérő tendencia figyelhető meg. A rendszerváltozást megelőző időszakban Közép-Kelet-Európa országaiban ugyanis éppen a tudományos kapcsolatok terén is működő vasfüggöny miatt a nyugat felé irányuló tudományos kapcsolatok rendkívül ritkának számítottak. Azonban annak ellenére, hogy az utazás, külföldi ösztöndíjak megpályázása némely tudományterületen korlátozott volt, akadtak olyan politikailag, ideológiailag kevésbé „veszélyes” területek is – mint például a természet- vagy orvostudományok –, ahol a kutatók, oktatók viszonylagosan nagyobb szabadságot élveztek nemzetközi együttműködések kialakítása terén. Természetesen a tudományterülethez tartozás mellett a kutató politikai megbízhatósága is szelekciós szempont volt. Éppen ezért talán nem is meglepő, hogy a rendszerváltást követő években létrejövő, a közép-kelet-európai országoknak a nyugattal való találkozását és együttműködését szorgalmazó programok által kínált akadémiai kapcsolatok, már bizonyos területeken stabil, jól működő hálózatokat alkottak.

Az 1990-et követő években elsősorban a nyugat-európai kapcsolatok képeztek magas eszmei értéket, azonban a kezdeményezőkézség és a nyelvtudás hiánya miatt lassan formálódtak ilyen irányú kapcsolatok. Sokáig elsősorban anyagi támogatások csatornáiként tekintettek a nemzetközi kapcsolatokra, ezért a jómódú országok felé irányuló kötések kiépítése tűnt ésszerűnek. A korábbi domináns, de általában igen merev és formális közép- és kelet-európai kapcsolatok a rendszerváltás utáni első években hirtelen gyorsasággal leépültek, és majd csak később értékelődtek fel ismét, amikor világossá vált, hogy a közös vagy hasonló társadalmi-gazdasági problémák megoldására való törekvés elkerülhetetlenné teszi a határokon átvéelő együttműködések létesítését. Az 1990 előtt a szovjet befolyási övezet nyugati periferiáján elhelyezkedő régió egyszerre keleti periferiának számított az Európai Unió viszonylatában, mely többek között a felsőoktatási intézmények együttműködésére, illetve az új kapcsolatok kialakítására is hatással volt/van – a közép-kelet-európai régió ilyen módon egyfajta közvetítő szerepet is betölt „Nyugat” és „Kelet” között.

Az elemzésben „kiszélekedésnek” neveztük azokat a kapcsolatokat, amelyek a vizsgált térség országaiba (Magyarországra, Romániába és Ukrajnába) irányultak. A kiszélekedés kapcsolatháló a DE és a NYF esetében nagyjából megegyeztek arányaikban, jóllehet Nyíregyházánál – a határ közelsége miatt – inkább számítottunk a kiszélekedés felé több szállal és erőteljesebben épülő együttműködésre, mint a debreceni intézmény esetében. A PKE és a KMF nagyrészt magyarországi kapcsolatokkal rendelkezik. Ez egyrészt az intézményes gyökerekkel valamint a kisebbségi felsőoktatás kulturális küldetésével magyarázható. Ezeknek az intézményeknek ugyanis főként magyarországi, elsősorban a határmenti egyetemek, főiskolák nyújtottak anyagi és humán erőforrás tekintetében támogatást az oktatás beindításához. A PKE-vel ellentétben azonban a beregszászi főiskolának az európai orientáció helyett erősebb a közép-kelet-európai beágyazottsága. Ennek nemcsak az az oka, hogy a PKE az egyházi intézmények családjába tartozik, vagy kis mértékben az, hogy az Európai Unióhoz nemrégiben csatlakozott Románia előtt új kapcsolatok létrehozásának lehetősége nyílt meg, hanem az, hogy a Kárpátalján élő népesség több szomszédos országgal van történelmileg kialakult kapcsolatban, s az államhatárokkal szétszabdalt személyes kapcsolatháló mentén a többi magyar kisebbséggel rendelkező ország felé könnyebben teremtett kapcsolatokat.

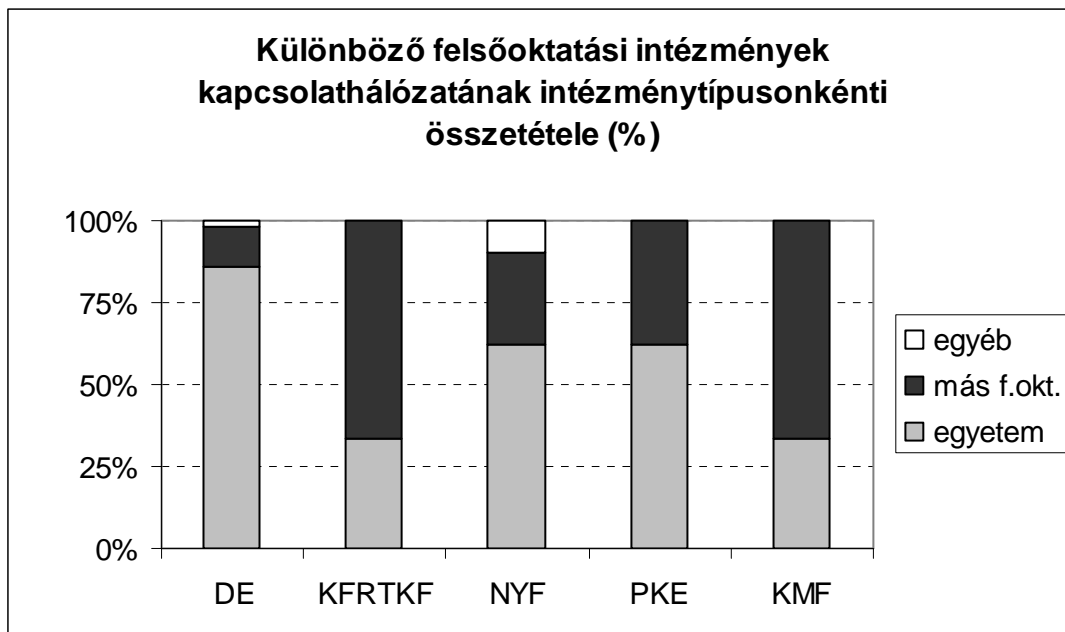
1. ábra

Elemzésünkben vizsgáltuk azt is, hogy az egyes felsőoktatási intézményeknek milyen nemzetközi intézményekkel van kapcsolata az intézmény típusát tekintve (2. ábra). A felsőoktatás jövőjét többen úgy prognosztizálják, hogy a nagyfokú diverzifikáció kétféle útirányt mutat majd a felsőoktatási intézményeknek. Egyrészt lesznek olyan egyetemek, amelyek európai porondra vágnak, ott akarnak elismerést szerezni, mások pedig regionális tudásközpont szerepét kívánják betölteni, célul pedig a térség fejlesztését, felvirágoztatását tűzik ki. Ennek alapján feltételeztük, hogy támogatói körük, kapcsolathálójuk ennek függvényében fog alakulni, változni – míg a nagyobb egyetemek Európai Unió pályázatokkal, támogatásokkal, ösztöndíjakkal, kutatói és oktatói kapcsolatokkal próbálnak együttműködési hálózatot kiépíteni, addig a kisebb egyetemek, főiskolák a régió fejlesztésébe, innovációba investáló cégekkel, vállalatokkal fognak össze. Egyes vélemények szerint éppen ez a regionális szint az, amely igencsak jól jövedelmező lehet, tekintve, hogy a térség fejlesztése a gazdasággal és aktoraival való szoros és napi kapcsolatot feltételez, ami elősegíti a párbeszédet a felek között. Másrészt ugyancsak fontos és nélkülözhetetlen szerepet töltenek be a regionális tudásközpontok felsőoktatási intézményei, hiszen a legtöbb probléma regionális szinten jelentkezik, melyekre megoldást többnyire regionális szinten lehet találni.

Feltételezésünket igazolta az, hogy a DE, illetve a PKE nemzetközi kapcsolatainál valóban az egyetemekkel történő együttműködés dominált (jóllehet a PKE esetében ez kevésbé volt szignifikáns), továbbá a KFRTKF és a KMF kooperációs hálói leginkább a nem egyetemi felsőoktatási intézmények felé irányultak. A NYF kapcsán azonban azt állapítottuk meg, hogy valamiképp kilépett a „vidéki nagyobb főiskola” kategóriából és a hangsúlyos nemzetközi egyetemi kapcsolata mellett egyéb intézményekkel és intézetekkel is kialakított együttműködési hálózatot – ezzel mintegy jelezve a térségben elfoglalni kívánt – ha nem is domináns, de – meghatározó szerepét.

2. ábra

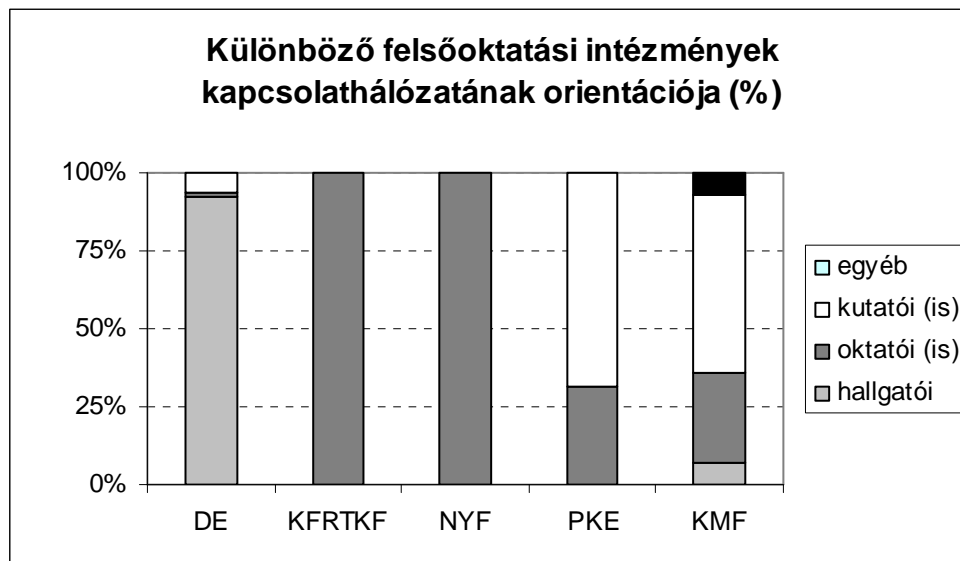

Végezetül arra voltunk kíváncsiak, hogy az egyes felsőoktatási intézmények milyen tartalmú együttműködések alakítanak ki: pusztán hallgatói, vagy hallgatói és oktatói, talán mindezek mellett kutatói, vagy esetleg más jellegű kapcsolatháló kiépítésében érdekeltek (3. ábra). Jól elkülönül a PKE, ahol a hallgatói és oktatói orientáció mellett elsősorban a kutatói kap jelentős szerepet – mondhatjuk, hogy az egyetem fő „profilja” az egyébként főleg magyarországi kutatásokba való bekapcsolódás. A legváltozatosabb mintázatot a KMF mutatta, ahol a PKE-hez hasonlóan jelentős a kutatói kapcsolatok felé való orientálódás, azonban emellett megjelennek az egyéb kulturális és szakmai együttműködések is, amelyek jól mutatják, hogy egy kisebbségi felsőoktatási intézmény milyen sajátos társadalmi funkciókat lát el.

Talán nem meglepő, hogy a harmincezres hallgatólétszámot számláló, s legkiterjedtebb kapcsolathálóval rendelkező DE esetében leginkább a hallgatói szinten létrejövő kapcsolatháló az erősek. Emellett a többi vizsgált intézményhez képest kiemelkedő mértékű, de a belső arányokat tekintve szolidabb az oktató-kutatói együttműködés mértéke. Ez az egy oktatóra jutó relatíve magas hallgató arányszám ismeretében válik értelmezhetővé, s további magyarázatot a térség oktatói életformájára vonatkozó hamarosan napvilágra kerülő kutatási eredményektől várunk. A jelentős belső oktatói terhelésére vonatkozó feltételezést az is alátámasztja, hogy a nemzetközi kapcsolatokban az oktatói orientáció kevésbé fajsúlyosan jelenik meg a DE-n. Az, hogy ezen intézmény oktatói a régió több egyetemén és főiskoláján megfordulnak óraadói és átoktatói szerepben, a legutóbbi időkig nem intézményes kapcsolatokon alapult, hanem az egyébként is leterhelt oktatók mellékfoglalkoztatásának keretében történt. Az újabb akkreditációs feltételek – melyek szigorúan szabályozzák az oktatók mozgásterét (ti. egy oktató egy felsőoktatási intézményben szerepelhet) –, másrészt pedig maguk a pozíciójukat féltő egyetemek, főiskolák ezeknek az individuális foglalkoztatási együttműködésnek már a gátját képezik, s ebben a tekintetben is intézményi együttműködések tesznek szükségessé. Ez a magyarázat felfedi a hazai felsőoktatási kapcsolatok merőben instrumentális karakterét. Egyértelmű, hogy ezen kapcsolatok jelenlegi célja és értelme a hazai felsőoktatás hallgatói oldalának jelentős expanziója mellett restriktív módon kezelt oktatói létszámkeretek okozta hiánygazdálkodás problémáinak megoldása. Összességében az a veszély fenyeget, hogy nem támogatja a kutatás és fejlesztés innovatív működését, ha a felsőoktatási együttműködések célja a kisszámú oktatói erőforrásbázis

megosztása az intézmények között, s nem a kutatói együttműködések (vagy az oktatói-hallgatói mobilitás).

3. ábra

Együttműködés a munka világával

A régió hallgatóinak munkapiaci elhelyezkedésével foglalkozó kutatások szerint a régió munkaadói mellett, hogy fontosnak és értékesnek találják a térség felsőoktatási intézményeinek széles képzési kínálatát és tudományos kutatási és fejlesztési tevékenységét, a gyakorlati felkészültség fokozását, az anyanyelvű és idegen nyelven folytatott kommunikáció készségének javítását és a gazdasági élet szereplőinek nagyobb bevonásával készített tananyagok kialakítását igénylik. E vizsgálatok szerint a Debreceni Egyetem speciális értékének a szakmai ismeretek, szemlélet valamint az emberekkel való bánásmód készségének kialakítása tűnik (Rófi 2006). A munka világának szereplői erősebb kapcsolattartást tartanak optimálisnak a posztgraduális és tanfolyami képzés területén. A munkapiaci elhelyezkedéssel kapcsolatos vizsgálatok szerint ebben a tekintetben a határmenti együttműködés még korlátozott mértékű és a legutóbbi időig jórészt az anyaország felé irányulóan egyoldalú volt.

Hallgatói mobilitás⁴

Az intézmények regionális kapcsolataival mellett elengedhetetlen arról is beszélnünk, hogy a régióban jelen van a hallgatói mobilitásnak nem csereprogramokkal támogatott, hanem individuális kezdeményezéseken alapuló mozgalmá is működik. Korábbi kutatások egyértelműen kirajolták a térség felsőoktatási intézményeinek vonzáskörzetét (Teperics 2001), s kimutatható volt a földrajzi közelség intézményválasztásra gyakorolt jelentős

⁴ A régió hallgatóinak mobilitásával kapcsolatos megállapításainkat Keller Magdolna doktorjelölt disszertációjának eredményeire alapoztuk.

hatása. A legszélesebb vonzáskörzete a DE bölcsész- és természettudományi karának van, amely határon belülre és kívülre is kiterjed, a többi egyetemi kar három-négy megyére kiterjedő regionális vonzerővel bír, a főiskolai karokra beiratkozók több mint fele egyetlen megyében érettségizett (3. melléklet). A határon túli intézmények is főként saját régiójukban gyűjtik össze az érettségizetteket, a PKE elsőseinek egyharmada régió kívüli középiskolákban végzett. A terepen végzett vizsgálatok és a szakok szerinti megoszlás alapján elmondható, hogy a PKE kettős szerepet tölt be: a régió lakossága számára az elérhető regionális felsőoktatási intézmény, azonban egyes szakjai és specializációi révén nagyobb területre is kiterjed a vonzása (Kozma & Pusztai 2006).

Regionális intézményi kutatások azt mutatták, hogy a hallgatói mobilitás egyik fő iránya magyarországi felsőoktatási intézmények felé mutat, s a mobil hallgatók között a határon túli magyar hallgatók domináns szereppel bírnak. A rendszerváltás utáni évek külföldi hallgatói mozgására az volt jellemző, hogy a Magyarországon tanuló külföldi diákok között rohamosan emelkedett az európaiak aránya, s lecsökkent a más kontinensekről érkezőké. Az évezred első évtizedében az összes külföldi hallgató száma nagyjából állandóan 13000 körül mozgott, s folyamatosan mintegy kétharmadukat teszik ki a szomszédos országokból érkező, vélhetően leginkább magyar származású hallgatók (Szemerszki 2005, Erdei 2005). A romániai magyar főiskolások-egyetemisták mintegy harmada Magyarországon tanul. A tanulmányi célú vándorlást, a határon túli hallgatók közül minden második Budapesten, majd egyhatodik Magyarországon keleti határai mentén fekvő felsőoktatási intézményekben, elsősorban Debrecenben végzi felsőfokú tanulmányait (Erdi 2005). A különböző határon túli régiók tanulmányi célból vándorló fiataljai eltérő módon viselkednek, a Romániából érkezettek vállalkoznak nagyobb földrajzi távolságok áthidalására is, így ők az ország összes régiójában megtalálhatók. Ezzel szemben a kárpátaljaiak inkább maradnak a határközeli intézményekben, így ők nagyobb arányban vannak jelen Debrecenben, Nyíregyházán. A Magyarországon tanuló határon túliak körében az otthon tanulókhöz képest általában magasabb a szülők iskolázottsága.

A családok anyagi háttérét egymással összevetve a legjobban a szlovákiai és a romániai családok álltak, s messze lemaradva tőlük az ukrainaiak. Azonban a szülők jövedelmét az adott ország átlagkereseteihez viszonyítva a szlovák adatok nagyjából megegyeztek az országos átlaggal, a romániai jövedelmek kissé felülmúlták saját országuk átlagjövedelmeit, s az ukrainai családok majd kétszer annyi jövedelemhez jutottak, vagyis a térség országaiban eltérő mennyiségű plusz erőforrásra van szükség a hallgatói mobilitás megvalósításához.

A továbbtanulási döntések háttérét elemezve egyértelműen kimutatható, hogy akik a tanulmányi célú mobilitást választják, már rendelkeznek valamilyen kapcsolattal a választott országban: a megkérdezettek közel felének közeli rokonai vagy barátai, ismerősei éltek Magyarországon, csak az ötödük indult útnak úgy, hogy semmilyen korábbi kapcsolata nem volt itt. A döntést befolyásoló, árnyaló körülmények közé tartozik a személyes kapcsolatoknak az a vetülete is, hogy a hallgató egyedül, vagy barátaival, ismerőseivel vállalkozott a hazájától távoli tanulásra. Ebből a szempontból megintcsak a kárpátaljaiak viselkedése eltérő, közöttük volt ugyanis a legnagyobb azok aránya, akik csoportosan érkeztek. A mobil hallgatók túlnyomórészt magyar nyelvű oktatási intézményekben maturáltak, s a választott szakok spektruma messze meghaladja az otthon anyanyelven elérhető felsőoktatási kínálatot.

A határon túli hallgatók szakválasztási prioritásai időben jelentős változást mutatnak. Már a 90-es évek elején jellemző volt a tanár szakosok jóval alacsonyabb aránya az összes hallgató átlagához képest a határon túli jelentkezők között, s ez az arány az évek során tovább csökkent, s közben népszerűbbé váltak a műszaki, közgazdasági, természettudományos területek. Úgy tűnik, hogy a határon túlról hozzánk érkező fiatalok

között valószínűleg jóval alacsonyabb azok aránya, akik pusztán egy diploma megszerzéséért tanulnak, s gyakoribb a határozott, piaci orientáltságú szak- és pályaválasztás. Az ösztöndíjjal támogatott tanulmányokat folytatók között némileg magasabb a pedagógus szakokat választók aránya, de még mindig alacsonyabb, mint a magyarországi hallgatók között. Ez egyébiránt azért is érthető, mert a bázisországi, anyanyelven elérhető felsőoktatási rendszer éppen a tanárszakos képzések tekintetében a legfejlettebb (Keller 2004).

A határon túli magyarok külföldi továbbtanulása természetesen abból a szempontból is vizsgálható, hogy az erre vonatkozó döntés vajon mennyiben kapcsolható a későbbi, hosszabb távú földrajzi vándorláshoz, a szülőföldről való végleges távozáshoz. A kelet- és közép-európai rendszerváltások után a kibocsátó ország elhagyása már korántsem az életpályát kettétörő, szinte megkettőző, a visszatérés lehetőségét kizáró döntés. A határokon át történő ide-oda mozgás, az „időszakos kilépés” (Bíró A. 1996) mint stratégia, éppen a kétlakiság mozzanatában ragadható meg, a végleges letelepedésről szóló döntés diffúzzá, a távoli jövőbe kitolhatóvá válik. Az ilyen stratégiákat az jellemzi, hogy a migráns viselkedését a kibocsátó közeg kontrollálja, a befogadó közösségbe való integráltság, legalábbis kezdetben, alacsony, így ezek a stratégiák nem vezetnek hosszú távú kivándorláshoz. Az időszakos külföldi munkavállalás és tanulmányokat ilyenek tekintjük. Mások szerint a cirkuláris migráció nem csökkenti érdemben a végleges elvándorlás valószínűségét, csak lassítja, átmenetet ad a folyamatnak, és gyakran a befogadó kontextusba való fokozatosan elmélyülő beilleszkedést takar. Ilyen időszakos mobilitásnak elsősorban az ideiglenes munkavállalást tekintik, csak viszonylag kevesen dolgozták fel a külföldi tanulmányokat mint egy hosszabb távú elvándorlás előkészítő szakaszát. Horváth (2004) úgy véli, hogy a külföldi tanulás is értelmezhető ilyen, egy későbbi végleges migrációt előkészítő lépésként. Ezt nevezi a migráció intencionális modelljének.

A térségben a legközelebbi intézmény vonzáskörzetén kívüli intézményválasztás a tanulmányok érdekében határt átlépő, mobil hallgatók körében a legjelentősebb mértékű. A hallgatók hosszabb távú jövőterveinek vizsgálata azt mutatta, hogy a határon túli hallgatóknak három nagyobb csoportja van: akik egyértelműen elköltöznének szülőföldjükről; akik a szülőföldjükön képzelik el a jövőjüket; és akik nem adtak egyértelmű választ (Keller 2008).

Az adatok egyértelműen alátámasztják, hogy a közelben elérhető felsőoktatás képes a térség „kiürülésének” lassítására. Míg az otthon tanulók jó része tíz év múlva is a szülőföldjén képzei az életét, a mobilak többsége hosszabb távon elvándorlásban gondolkodik. A magyar nyelven elérhető otthoni felsőoktatás nemcsak a hallgatók számára elérhető szélesebb oktatási kínálat által segíthet, hogy ne kényszerüljenek rá a tanulási migrációra, amely, mint látjuk, sok esetben valóban az elvándorlás ugródeszkája, hanem a társas kapcsolatokba való beágyazódás a hosszú távú elvándorlás ellenében hathat.

A térségben a hosszabb távú elvándorlás tervezésének háttérében a szokásosnál kevésbé jelentős magyarázó erővel lehetett kimutatni a gazdasági tényezőket, s még kevésbé az etnikainak nevezhető indokokat. A távlati tervek olyan tényezőkkel mutattak összefüggést, mint például a családi és a közösségi-lokális kötődések szempontjai. A mobilak és az elvándorlást tervezők lényegesen kisebb arányban kötődtek a családi kultúrához. A közösségi beágyazottság vizsgálatából kiemelhető a szűkebb lakóhelyhez való viszony. A szülőföldjükön tanulók minden esetben magasra értékelték a közös lakóhelyen élők együttműködése köré tömörülő szempontokat, a mobil hallgatóknál ezek alulértékelése utal a lokális kötődés gyengeségére. Megfigyelhető azonban, hogy az elvándorlást nem tervezők számára *minden egyes*, a lakóhelyhez fűződő érték, illetve elvárás, tehát a gazdasági, infrastrukturális, munkalehetőségekhez kötődő szempontok is kisebb vagy

nagyobb mértékben, de fontosabbnak bizonyul, mint azoknak, akik gyengébben kötődnek a szülőföldjükhöz (Keller 2008).

Mobilitás és doktori képzés⁵

Magyarországon a Debreceni Egyetemen működik a legtöbb tudományágban doktori képzés, s az egyetem vonzskörzete ezen a téren is kiterjed a szomszédos államok területére. Elsősorban Romániából, Ukrajnából és Szlovákiából érkeznek doktoranduszok az intézménybe. Egy 2006-ban debreceni doktoranduszok körében végzett vizsgálat a doktori tanulmányok folytatása céljából országhatárt átlépő doktori hallgatók regionális mozgását és annak okait is vizsgálta (Fináncz 2008). A kutatás eredményei szerint a mobil doktorjelöltek által megcélzott karok között első helyen a bölcsészettudományi, második helyen a természettudományi kar áll. Az itt tanuló doktorjelöltek nagy része ösztöndíjban részesül. Közülük minden második a diplomáját is a Debreceni Egyetemen szerezte, a többiek szülőhazájukban jártak egyetemre. A vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy a szomszédos országokból érkezett költségtérítéses doktorjelöltek többen hosszabb időre rendezkedtek be Magyarországon, ezt mutatta az is, hogy magyarországi települést jelöltek meg állandó lakhelyeként. A doktoranduszok térbeli mozgását vizsgálva elmondható, hogy kibocsátó és befogadó országról tesznek említést, azonban előfordult kettőnél több régióbeli országhoz való kötődés, azaz az elhelyezkedés érdekében többszörös mobilitás is. A mobil doktorjelöltek az átlagnál iskolázottabb, magasabb kulturális tőkéjű családokból érkeztek, nagyobb arányban rendelkeztek munkaerőpiaci, sőt munkanélküli tapasztalattal (Pusztai & Nagy 2005). A mobil doktorjelöltek a szakmai érdeklődés mellett az akadémiai karrier és a kedvezőbb elhelyezkedés reményében kezdték el tanulmányaikat, esetükben a későbbi külföldi ösztöndíjak és munkavállalás kisebb súllyal esik latba. A Debreceni Egyetemet földrajzi elhelyezkedése és előzetes felsőoktatási tapasztalatok alapján választották a doktori képzés helyszínéül, kialakult kötődésük, kapcsolatuk volt nemcsak magához a városhoz vagy az intézményhez, hanem a tanszékhez, intézethez is, ahol a doktori iskola működik vagy a témavezetőhöz. Az egyetemi karrier, valamint az azt követő doktorjelöltség esetében „klasszikus” útnak az nevezhető, amikor egy meghatározó előadás, egy-két meghatározó egyetemi oktató hatására kezdett el a későbbi doktorjelölt a tudományos pálya iránt érdeklődni, támogatták a diákot a doktori lehetőségek megismerésében és optimális kihasználásában. Ezek a tanárok szakmai és személyes, emberi támogatást adtak, pártfogói, tutori, mentori szerepben váltak a doktoranduszok életének meghatározó jelentőségű részévé. Ami a doktorjelöltek szakmai terveit illeti, a határon túliak határozottabban készülnek a kutatói életpályára, főállású oktatóként vagy kutatóintézetben szeretnének dolgozni, sőt a lakóhelyükön való elhelyezkedés, a családalapítás tekintetében optimistábbnak tűntek. A Debreceni Egyetemen tanuló külföldi állampolgárságú diákok aránya a bölcsészettudományi képzésben a legmagasabb, s körükben különösen magas a nők aránya (Tornyai 2007).

Összegzés

⁵ A doktoranduszok mobilitásával kapcsolatos megállapításainkat Fináncz Judit doktorjelölt disszertációjának eredményeire alapoztuk.

Tanulmányunkban a „Partium” térség felsőoktatási együttműködési rendszerét tekintettük át. Első lépésben bemutattuk a régió tradicionális és modern kori összetartozásának legfontosabb ismertető jegyeit, majd a felsőoktatási intézmények közötti kapcsolatok orientációit és földrajzi kiterjedését elemeztük, s bemutattuk azokat a kutatási eredményeinket, amelyek a network elemzés szemléletmódját alkalmazzák a felsőoktatási intézményhálózat vonatkozásában. Végül a felsőoktatási együttműködések hallgatói mobilitás által megjelenített rétegére koncentráltva ismertettük a felsőoktatás különböző szintjein tanulók intézmények és régiók közötti mozgását, hogy bemutassuk a fiatalok tanulmányi pályafutásában megtestesülő intézményi szintek közötti együttműködés hátterét.

Mellékletek

1. melléklet

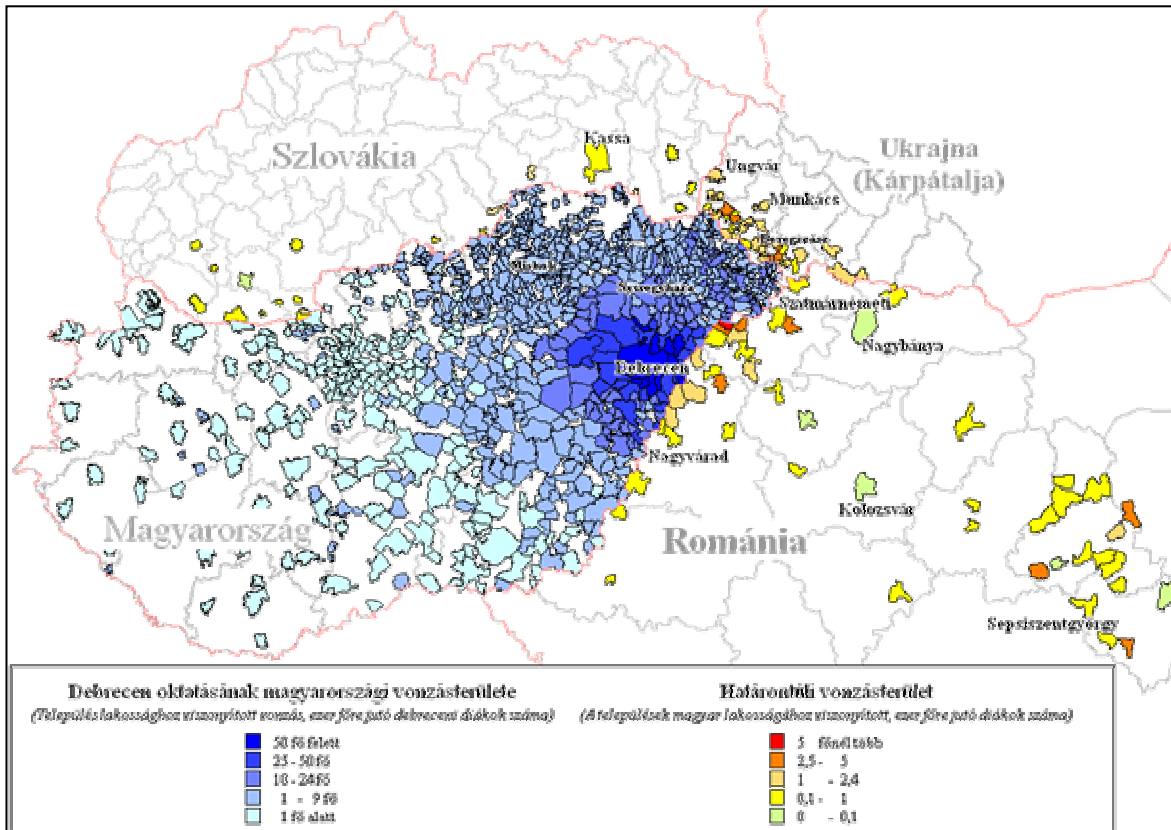

2. melléklet

Az ACRU hálózat

2. melléklet

Forrás: Teperics 2001

Hivatkozott irodalom

- Apple M 2001 "Comparing neo-liberal projects." *Comparative Education* 37: 409-25. Magyarul közli Kozma T et al ed (2004), *Oktatás és társadalom*. (Pallas Debrecina 14) Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó 98-113
- Baranyi B 2004 Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. *Tér és Társadalom* 2. 1-21.
- Beregszászi A & Cserniczkó I & Orosz I 2001 *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola 59-61.
- Bíró A Z 1996 *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Csíkszereda: KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja
- Czimre K 2005 *Városok-Falvak Szövetsége*. Kézirat. Debrecen: CHERD
- Czimre K 2006 *Debrecen és a regionalizmus*. *Debreceni Disputa*, 2006. 5. 4-11.
- Cserniczkó I & Soós K 2002 Gyorsjelentés. In: Szabó A & Bauer B & Laki L 2002 *Mozaik 2001*. Budapest: Ifjúságkutató Intézet 19-34
- Erdei I 2005 *Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében*. *Educatio*. 2. 334-359.
- Fekete I 2008 *Nemzetközi kapcsolatok a felsőoktatásban*. Kézirat Debrecen: CHERD
- Fináncz J 2008. *Határon túli doktoranduszok a Debreceni Egyetemen*. Kézirat Debrecen: CHERD
- Flóra G & Szilágyi Gy & Zakota Z 1998 *A vegyesházasságok mint szociológiai probléma*. (Előadás „Az Európai Közösség-PHARE a Demokráciáért” c konferencián.) *Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék: Regionális egyetem kutatási dokumentáció Kozma & Pusztai 2006*
- Gabóda B & Orosz I 2003. „Ukrajna (Kárpátalja) oktatási intézményhálózatának felépítése.” In: *Magyar kulturális és oktatási intézmények a Kárpát-medencében*. Budapest: Márton Áron Szakkollégium 19-34
- Horváth I 2004 *Az erdélyi magyar fiatalok Magyarország irányú tanulmányi migrációja 1990-2000*. *Erdélyi Társadalom*, 2. szám. 59-84.
- Jonasson J T 2004 *Does national policy govern the expansion of higher education?* (Paper for the XXI. CESE Conference, Copenhagen, 2004, jún. 24-júl. 1.) *Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék: Regionális egyetem kutatási dokumentáció*
- Keller M 2004 *Magyar nyelvű pedagógusképzés a határokon túl*. *Educatio*, 4. 441-462.
- Keller M 2008 *Migráció a kockázat-társadalomban. Határon túli magyar hallgatók Magyarország északkeleti határvidékén*. PhD értekezés. Kézirat.
- Kozma T 2002 *Határokon innen, határokon túl*. Budapest: Új Mandátum
- Kozma T & Rébay M ed. 2004 *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. Budapest: Új Mandátum
- Lázár S & Szűcs I & Zakota Z & Szűcs E & Kovács B 2003. *Magyar nyelvű felsőoktatás a Partiumban: igények és lehetőségek*. (Kéziratok kutatási beszámoló). *Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék: Regionális egyetem kutatási dokumentáció*
- Murvai L 2000 *A romániai magyar oktatás tíz éve, 1990-2000*. Budapest: Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
- Nagy Sándor 1933 *A debreceni református kollégium: két kötetben*. Hajdúhadház: Kállay János Könyvnyomdája és Lapkiadó-Vállalat
- Orosz I 2000 *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében, 1989-1999*. (Doktori értekezés kézirata.) Debrecen: Egyetemi tanszéki könyvtár
- Polónyi I 2004 *A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején*. Budapest: Felsőoktatási Kutató Intézet
- Polónyi I & Timár J 2001 *Tudásgyár vagy papírgyár?* Budapest: Új Mandátum
- Pusztai G 2008 *Társadalmi tőke és iskolai pályafutás* Budapest: Új Mandátum (megjelenés alatt)
- Pusztai G & Nagy É 2005. *Tanulmányi célú mobilitás Magyarország keleti határvidékén*. *Educatio* 3. 360–384. Szemerszki Mariann 2005. *Külföldi hallgatók Magyarországon*. *Educatio*, 2. 320-333
- Rőfi M 2006 *Az Észak-alföldi régió versenyképességének vizsgálata néhány alapmutatón keresztül*. *Agrártudományi Közlemények* 22. 35-41.
- Szemerszki M 2005 *Külföldi hallgatók Magyarországon*. *Educatio* 14. 2.320-333.

- Szűcs I 2003 A partiumi magyar nyelvű oktatás keretei és szerkezete. (Kéziratos kutatási beszámoló). Budapest: Felsőoktatási Kutató Intézet (Oktatókutató) dokumentációjában.
- Teperics K 2001 A Hajdú-Bihar megyei diplomások munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata. A Debreceni Egyetem hatása a humán erőforrásokra. Doktori (PhD) értekezés
- Teperics K. 2002 A Debreceni Egyetem regionális szerepe. Budapest: OKI
- Tornyai Zs 2007 Határon túli doktoranduszok. Napút 4. 15-25.
- Trow M 1974 Problems in the transition from elite to mass higher education. Policies for Higher Education. Paris: OECD